

УДК 338.439.4; 311.12

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ  
ЦУКРОВОЇ ГАЛУЗІ ДО 2030 РОКУ

*Л.О. Яценко, к.е.н., с.н.с.*  
відділу економічних досліджень  
Інститут продовольчих ресурсів НААН  
ORCID ID: 0000-0002-4893-8191

<https://doi.org/10.31073/foodresources2018-11-21>

*Метою роботи є обґрунтування стратегічних цілей розвитку цукрової галузі до 2030 року, виходячи з основних засад Плану пріоритетних дій уряду. Досліджено стан галузі за період з 2008 по 2017 роки, визначено основні проблеми галузі та перспективи збільшення обсягів виробництва та експорту цукру. Під час дослідження використовувалися методи економічного аналізу для визначення основних проблем та цільових показників розвитку, а також методи статистичного аналізу для виявлення загроз, можливостей досягнення стратегічних цілей та прогнозування основних тенденцій розвитку цукрової галузі. Проаналізовано рейтинги світових виробників, експортерів, імпортерів та споживачів цукру для визначення можливостей зовнішньоекономічної діяльності. З'ясовано, що українські виробники цукру мають значні перспективи для розширення виробництва та експорту за умови постійного зростання чисельності населення світу. Виявлено потенційні країни збуту цукру, до яких належать ОАЕ, Алжир, Нігерія та Саудівська Аравія, та країни збуту пресованого жому, серед яких Китай, США, Іран, Індонезія, Японія та Перу. Виходячи з визначених проблем та можливостей, для ефективного розвитку цукрової галузі встановлено стратегічні цілі до 2030 року щодо: забезпечення вирощування цукрових буряків насінням вітчизняної селекції; підвищення виробництва цукру за рахунок збільшення посівних площ та виходу цукру з 1 га; зменшення собівартості та екологічної небезпеки виробництва цукру за рахунок більш активного використання комплексної переробки цукрових буряків, а саме, виробництва біоетанолу та біогазу; підвищення цукристості буряків; збільшення обсягів експорту цукру за рахунок розширення ринків збуту та сприяння експортним операціям з боку держави. Завдяки переорієнтації виробників цукру на експортні поставки та досягненню частки експорту у виробництві 60% держава отримає додатково приблизно 8 млрд. грн, та, водночас, стабілізується рентабельність цукрових заводів, що сприятиме інтенсивному розвитку цукрової галузі та сільських територій та відкриттю нових робочих місць.*

**Ключові слова:** стратегія розвитку, цукрова галузь, стратегічні цілі, експорт цукру, комплексна переробка, екологізація

BACKGROUND OF THE STRATEGIC GOALS OF THE DEVELOPMENT  
OF SUGAR INDUSTRY BEFORE 2030

*L.A. Yashchenko, Ph.D. Economy, sen.res.,*  
Department of Economic Research  
The Institute of Food Resources of NAAS  
ORCID ID: 0000-0002-4893-8191

*The aim of the work is to substantiate the strategic goals of the sugar industry development by 2030, based on the main principles of the Government Priority Action Plan. The state of the*

industry from 2008 to 2017, defines the main problems of the industry and the prospects of increasing production and exports of sugar in order. The methods of economic analysis to identify the main problems and targets of development, as well as methods of statistical analysis to identify threats and opportunities to achieve strategic goals and forecast the main trends of the sugar industry were used. The author analyzes the ratings of world producers, exporters, importers and consumers of sugar to determine the possibilities of foreign economic activity. It has been found that Ukrainian sugar producers have the prospects for expanding production and exports, provided that the world population is constantly growing. The potential countries of sugar sales, namely the OAU, Algeria, Nigeria and Saudi Arabia, and the markets for pressed pulp, including the markets of China, the USA, Iran, Indonesia, Japan and Peru, are identified. In connection with the identified problems and opportunities for the effective development of the sugar sector, strategic goals for 2030 to ensure the cultivation of sugar beets by seeds of domestic breeding are set: increase in sugar production due to increased sown area and sugar yield of 1 hectare; reduction of the cost price and ecological danger of sugar production due to more active use of integrated processing of sugar beets, namely, production of bioethanol and biogas; increase in sugar content of beets; an increase in the volume of sugar exports due to the expansion of markets and the promotion of export operations by the state. Due to the reorientation of sugar producers to export supplies and the achievement of a 60% share of exports in production, the state will receive an additional approximately UAH 8 billion, while the profitability of sugar factories will stabilize, which will promote the intensive development of the sugar industry and rural areas and the opening of new jobs.

**Key words:** development strategy, sugar industry, strategic goals, sugar export, complex processing, ecologization

**Постановка проблеми.** Остання програма розвитку цукрової галузі була складена лише до 2010 року [1]. Але навіть у 2010 році спостерігається недовиконання стратегічного плану щодо кількості цукрових заводів на 27%. У 2010 році експортний потенціал галузі був незначний, й відбувалося постійне зменшення обсягів експорту, відновлення яких спостерігалось лише у 2016 році. Тобто програма розвитку бурякоцукрової галузі станом на 2010 рік виявилася неефективною.

У 2017 році був прийнятий План пріоритетних дій уряду до 2020 року, серед основних цілей якого закладено підвищення конкурентоспроможності українських виробників, створення умов для притоку інвестицій для належної модернізації підприємств та нарощування експортного потенціалу України [2].

У 2018 році уряд розпочав запроваджувати певні заходи для підвищення конкурентоспроможності українських виробників цукру. Зокрема, 31 січня 2018 року на засіданні країн-членів учасників Організації економічного співробітництва та розвитку у Парижі Україна отримала дозвіл повноправно брати участь в міжнародній торгівлі насінням цукрових та кормових буряків, що стимулюватиме розвиток власної насінницької бази та може позитивно вплинути на собівартість продукції.

Одним із основних заходів розбудови економіки, що закладено в Плані пріоритетних дій уряду до 2020 року, є підвищення якості та безпечності української продукції та приведення її у відповідність до європейських стандартів. З цією метою з 20 березня 2018 року для цукрових заводів набуло чинності обов'язкове дотримання принципів НАССР. Крім того, до 1 вересня 2022 року має змінитися система регулювання цього виду економічної діяльності. І для того, щоб відповідати новим вимогам, багатьом заводам доведеться пройти переоснащення. Переважна більшість цукрових заводів ще не готова до таких змін через високу ціну нового та модернізованого обладнання.

Також для підвищення ефективності діяльності цукрової галузі у вересні 2018 року набув чинності Закон № 2518-VIII про скасування державного регулювання ринку цукру,

яке діяло ще з 1999 року. Заходи, що застосовували щодо його регулювання, виявилися недостатньо ефективними.

Отже, зроблено перші кроки для стимулювання розвитку цукрової галузі, що відповідають основним завданням Плану пріоритетних дій уряду.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Деякі аспекти розробки стратегічних напрямів розвитку для цукрової галузі представлені в роботах українських науковців Куцеконь Л.О. [3] та Четверик О.В. [4]. Але в цих дослідженнях не враховано експортного потенціалу галузі, не представлено належного обґрунтування запропонованих стратегічних напрямів розвитку з врахуванням довгострокової перспективи.

**Метою статті** є обґрунтування розробки стратегії розвитку цукрової галузі до 2030 року, виходячи з основних засад Плану пріоритетних дій уряду. Для цього необхідно дослідити стан галузі за період з 2008 по 2017 роки, виявити проблеми розвитку та перспективи збільшення обсягів виробництва та експорту цукру.

**Матеріали та методи.** Під час дослідження використовувалися методи економічного аналізу для визначення основних проблем та цільових показників розвитку, а також методи статистичного аналізу для виявлення загроз і можливостей досягнення стратегічних цілей та прогнозування основних тенденцій розвитку цукрової галузі.

Економічний та статистичний аналіз для розробки стратегії здійснено за інформаційними базами Державної служби статистики України, НАЦУ «Укрцукор» та Міністерства сільського господарства США.

**Результати та обговорення.** Першим кроком в розробці стратегії цукрової галузі до 2030 року є визначення стратегічної мети. Вона полягає у створенні умов для притоку інвестицій в цукрову галузь для прискорення процесів модернізації та автоматизації виробництва, інтенсивного розвитку та диверсифікації експорту з метою входження України до країн-лідерів з виробництва та експорту цукру.

Для обґрунтування стратегії розвитку цукрової галузі до 2030 року досліджено її стан за період з 2008 по 2017 роки. З'ясовано, що з 70 діючих у 2008 році цукрових заводів у 2017 році залишилися лише 46. Разом з тим, за останні 10 років обсяги виробництва цукру зросли з 1571 тис. т до 2043 тис. т. Цього вдалося досягти завдяки підвищенню врожайності та частковій модернізації цукрових заводів, про що свідчать збільшення таких показників як виробництво цукру на 1 завод, виробництво цукру з 1 га, вихід цукру з цукрових буряків та середньодобові виробничі потужності. При цьому, якщо в середньому добові виробничі потужності з переробки цукрових буряків зросли на 0,6% за 8 років та на 2017 рік склали 3,7 тис. т на добу, то, за відповідної модернізації обладнання, цукрові заводи спроможні підвищити їх до 7,5 тис. т (табл. 1).

Крім інвестицій у модернізацію та автоматизацію цукрових заводів, існують й інші наявні резерви для подальшого зростання виробництва, серед яких можна виділити відсоток завантаження виробничих потужностей, що наразі становить 47%. До резервів можна віднести й підвищення врожайності та виробництва цукру з 1 га. Хоча за 10 років урожайність цукрових буряків зросла з 35,6 т/га до 46,6, вона все одно значно менша, ніж у країн-лідерів бурякоцукрового виробництва. Наприклад, у США середня врожайність сягає 45-50 т/га, у Німеччині 50-60 т/га, а у Франції, де природно-кліматичні умовами для вирощування цукрових буряків подібні до українських, урожайність становить близько 65-75 т/га. Така ж ситуація склалася й з виходом цукру з 1 га, який за останнє десятиріччя збільшився на 2,3 т/га й у 2017 році становив 6,5 т/га. Але цей показник ще значно нижчий від інших провідних виробників цукру. Наприклад, у Франції значення цього показника сягає 10-12 т/га.

Таблиця 1

## Основні показники діяльності цукрової галузі та розвитку сировинної бази у 2008-2017 роках

| Показник                                                               | 2008  | 2009  | 2010  | 2011  | 2012  | 2013  | 2014  | 2015  | 2016  | 2017  | Приріст<br>за<br>2017/2008<br>р., % |
|------------------------------------------------------------------------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------|-------------------------------------|
| Основні показники діяльності цукрової галузі                           |       |       |       |       |       |       |       |       |       |       |                                     |
| Кількість цукрових заводів, од.                                        | 70    | 56    | 73    | 77    | 63    | 38    | 48    | 36    | 42    | 46    | -24                                 |
| Вироблено цукру, тис. т.                                               | 1571  | 1275  | 1805  | 2586  | 2143  | 1263  | 2053  | 1459  | 2021  | 2043  | 472                                 |
| Споживання, тис. т                                                     | 1891  | 1745  | 1704  | 1758  | 1713  | 1686  | 1559  | 1528  | 1420  | 1290  | -601                                |
| Імпорт, тис. т                                                         | 91    | 92    | 90    | 48    | 10    | 11    | 7     | 4     | 5     | 7     | -84                                 |
| Експорт, тис. т                                                        | 103   | 88    | 65    | 51    | 174   | 163   | 40    | 153   | 505   | 617   | 514                                 |
| Основні показники ефективності діяльності цукрової галузі              |       |       |       |       |       |       |       |       |       |       |                                     |
| Вироблена цукру на 1 завод, тис. т                                     | 22,4  | 22,8  | 24,7  | 33,6  | 34,0  | 33,2  | 42,8  | 40,5  | 48,1  | 44,4  | 22,0                                |
| Вироблено цукру на 1 га, т                                             | 4,2   | 4     | 3,7   | 4,8   | 4,6   | 4,7   | 6,2   | 6,2   | 7,2   | 6,5   | 2,3                                 |
| Середньодобові виробничі потужності переробки цукрових буряків, тис. т | -     | -     | 3,1   | 3,1   | 3,4   | 3,6   | 3,8   | 3,8   | 3,9   | 3,7   | 0,6                                 |
| Рівень рентабельності, %                                               | -2    | 2,3   | 3,2   | -3    | -7,7  | -7,6  | -11,1 | -3    | 6     | -     | 8                                   |
| Частка експорту у виробництві, %                                       | 6,6   | 6,9   | 3,6   | 2     | 8,1   | 12,9  | 1,9   | 10,5  | 25    | 30,2  | 23,6                                |
| Основні показники розвитку сировинної бази                             |       |       |       |       |       |       |       |       |       |       |                                     |
| Площа посіву, тис. га                                                  | 377   | 319,5 | 492   | 544,4 | 466,4 | 270,4 | 333   | 236   | 280   | 315,7 | -61,3                               |
| Урожайність, т/га                                                      | 35,62 | 31,36 | 27,83 | 36,3  | 40,7  | 39,7  | 47,2  | 43,7  | 48,3  | 46,6  | 10,98                               |
| Цукристість буряків при прийманні, %                                   | 16,05 | 16,85 | 15,3  | 16,63 | 16,11 | 16,26 | 17,05 | 17,63 | 17,65 | 17,22 | 1,17                                |

Джерело даних: НАЦУ «Укрцукор» [5], Державна служба статистики України [6]

Період з 2008 по 2017 роки характеризується прискореним падінням споживання цукру в Україні з 1891 тис. т до 1290 тис. т (на 32%) та зростанням чисельності населення світу (в середньому щорічно на 0,1 млрд. чоловік), що спричинило переорієнтацію виробників на зовнішній ринок. Країни-імпортери почали звертати більше уваги на український цукор, оскільки зросла його конкурентоспроможність на світовому ринку завдяки значному покращенню якості (у 2017/18 м.р. частка виробництва цукру I категорії у загальному виробництві зросла на 20% порівняно з попереднім м.р. і становила 50%). Насамперед, це обумовлено підвищенням цукристості буряків та їх технологічних властивостей. Так, у 2016 році отримано найкращі за роки незалежності показники цукристості – 17,65%, які практично наблизились до європейського рівня. Збільшення обсягів експорту цукру з 103 тис. т у 2008 році до 617 тис. т у 2017 році та підвищення його частки у виробництві з 6,6% до 30,2% позитивно вплинуло на рентабельність діяльності цукрових заводів.

Зниження обсягів імпорту з 91 тис. т у 2008 році до 7 тис. т у 2017 році пояснюється насиченням внутрішнього ринку власною продукцією та відмовою від визначеної членством країни в СОТ імпоротної квоти цукру-сирцю.

За останні 5 років українські експортери цукру переорієнтувалися з країн СНД на країни Азії (імпортери саме цього регіону пропонували найвигіднішу ціну збуту в останні роки). Крім того, у 2016 році виробники цукру активно освоїли нові ринки збуту: вони почали експортувати цукор у 34 нові країни, серед яких М'янма, Шрі-а, Афганістан, Сомалі, Ефіопія, Південноафриканська республіка, Македонія, Судан та Китай (табл. 2).

Отже, позитивною тенденцією є те, що за останні роки підвищено імпортонезалежність цукрової галузі та зроблено певні кроки для розширення ринків збуту цукру.

Таблиця 2

#### Характеристика наявного міжнародного ринку збуту українського цукру

| Рік  | Найбільші країни-імпортери<br>(частка експорту)                                            | Кількість країн-імпортерів |
|------|--------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------|
| 2013 | Грузія (23,2%), Киргизстан (19,7%), Казахстан (18,7%), Молдова (9,3%), Туркменістан (8,4%) | 59                         |
| 2014 | Киргизстан (46,6%), Молдова (35,9%), Польща (7,1%), Грузія (5,6%), Румунія (2,7%)          | 45                         |
| 2015 | Киргизстан (36,1%), Румунія (15,7%), Казахстан (14,3%), Молдова (5,9%), РФ (5,8%)          | 56                         |
| 2016 | Шрі-Ланка (16,8%), Грузія (10,6%), Туніс (7,0%), Єгипет (6,4%), Румунія (6,3%)             | 90                         |
| 2017 | Шрі-Ланка (11,5%), Туреччина (8,2%), Азербайджан (7,5%), Судан (7,4%), Лівія (6,7%)        | 82                         |

Джерело даних: Розраховано за даними Державної служби статистики України [6]

У 2017/18 м.р. Україна входила до п'ятнадцяти найбільших світових виробників цукру та мала прискорені темпи зростання. Найбільш динамічно розвивається виробництво цукру у ЄС, Тайланді та Пакистані. Темпи виробництва інших основних країн-виробників цукру за останні 5 років уповільнюються, що надає певні можливості, при постійному збільшенні чисельності населення світу, для розширення виробництва та експорту українським виробникам (табл. 3).

Таблиця 3

## Топ-10 світових виробників цукру

| Країна    | Обсяги виробництва,<br>тис. т |         | Темпи приросту, % |         | Частка у світовому<br>виробництві, % |         |
|-----------|-------------------------------|---------|-------------------|---------|--------------------------------------|---------|
|           | 2016/17                       | 2017/18 | 2016/17           | 2017/18 | 2016/17                              | 2017/18 |
| Бразилія  | 39150                         | 38870   | 13,0              | -0,7    | 22,5                                 | 20,3    |
| Індія     | 22200                         | 32445   | -18,9             | 46,1    | 12,8                                 | 16,9    |
| ЄС        | 18313                         | 21150   | 28,2              | 15,5    | 10,5                                 | 11,0    |
| Таїланд   | 10033                         | 13730   | 3,0               | 36,8    | 5,8                                  | 7,2     |
| Китай     | 9300                          | 10250   | 2,8               | 10,2    | 5,3                                  | 5,3     |
| США       | 8136                          | 8393    | -0,2              | 3,2     | 4,7                                  | 4,4     |
| Пакистан  | 6825                          | 7425    | 29,6              | 8,8     | 3,9                                  | 3,9     |
| Росія     | 6200                          | 6500    | 19,2              | 4,8     | 3,6                                  | 3,4     |
| Мексика   | 6314                          | 6328    | -2,6              | 0,2     | 3,6                                  | 3,3     |
| Австралія | 5100                          | 4700    | 4,1               | -7,8    | 2,9                                  | 2,5     |

Джерело даних: Розраховано за даними департаменту сільського господарства США [7]

Україна входить до десятки країн-лідерів з експорту цукру у 2017/18 м.р. Найбільші темпи приросту експорту мають ЄС, Україна та Південна Африка. Бразилія, Тайланд та Гватемала – експортоорієнтовані країни з часткою експорту у виробництві близько 70% (табл. 4).

Таблиця 4

## Топ-10 світових експортерів цукру

| Країна             | Обсяги експорту,<br>тис. т |         | Темпи приросту,<br>% |         | Частка у<br>світовому<br>експорті, % |         | Частка експорту<br>у виробництві, % |         |
|--------------------|----------------------------|---------|----------------------|---------|--------------------------------------|---------|-------------------------------------|---------|
|                    | 2016/17                    | 2017/18 | 2016/17              | 2017/18 | 2016/17                              | 2017/18 | 2016/17                             | 2017/18 |
| Бразилія           | 28500                      | 28200   | 17,0                 | -1,1    | 48,5                                 | 44,7    | 72,8                                | 72,5    |
| Тайланд            | 7016                       | 9500    | -0,6                 | 35,4    | 11,9                                 | 15,1    | 69,9                                | 69,2    |
| Австралія          | 4000                       | 3700    | 8,1                  | -7,5    | 6,8                                  | 5,9     | 78,4                                | 78,7    |
| ЄС                 | 1513                       | 3700    | -2,3                 | 144,5   | 2,6                                  | 5,9     | 8,3                                 | 17,5    |
| Індія              | 2125                       | 2000    | -44,1                | -5,9    | 3,6                                  | 3,2     | 9,6                                 | 6,2     |
| Гватемала          | 1978                       | 1894    | -2,5                 | -4,2    | 3,4                                  | 3,0     | 72,7                                | 67,9    |
| Мексика            | 1287                       | 1264    | 0,5                  | -1,8    | 2,2                                  | 2,0     | 20,4                                | 20,0    |
| Україна            | 813                        | 1000    | 351,7                | 23,0    | 1,4                                  | 1,59    | 25,0                                | 30,2    |
| Південна<br>Африка | 217                        | 750     | -28,9                | 245,6   | 0,4                                  | 1,2     | 13,5                                | 36,3    |
| Свазіленд          | 587                        | 525     | -11,7                | -10,5   | 1,0                                  | 0,8     | -                                   | -       |

Джерело даних: Розраховано за даними департаменту сільського господарства США [7]

Світове споживання цукру у 2017/18 м.р. становило 174125 тис. т, збільшившись за 5 м.р. на 8376 тис. т. Найбільші споживачі – Індія, ЄС, Бразилія, Росія, Пакистан, Мексика та Єгипет можуть повністю забезпечити себе цукром, а от у Китаї, США та Індонезії споживання значно перевищує виробництво. Крім того, потенційними країнами для збуту українського цукру є також Іран, Японія та Перу (табл. 5).

Таблиця 5

## Топ-10 світових споживачів цукру

| Країна    | Обсяги споживання, тис. т |         | Темпи приросту, % |         | Частка у світовому споживанні, % |         | Співвідношення споживання до виробництва, % |         |
|-----------|---------------------------|---------|-------------------|---------|----------------------------------|---------|---------------------------------------------|---------|
|           | 2016/17                   | 2017/18 | 2016/17           | 2017/18 | 2016/17                          | 2017/18 | 2016/17                                     | 2017/18 |
| Індія     | 25500                     | 26500   | -4,9              | 3,9     | 14,9                             | 15,2    | 114,9                                       | 81,7    |
| ЄС        | 18700                     | 18800   | 0                 | 0,5     | 11,0                             | 10,8    | 102,1                                       | 88,9    |
| Китай     | 15600                     | 15700   | -1,3              | 0,6     | 9,1                              | 9,0     | 167,7                                       | 153,2   |
| США       | 10979                     | 11181   | 1,9               | 1,8     | 6,4                              | 6,4     | 134,9                                       | 133,2   |
| Бразилія  | 10550                     | 10600   | 0,5               | 0,5     | 6,2                              | 6,1     | 26,9                                        | 27,3    |
| Індонезія | 6323                      | 6500    | 12,9              | 2,8     | 3,7                              | 3,7     | 308,4                                       | 309,5   |
| Росія     | 6000                      | 6165    | 2,0               | 2,8     | 3,5                              | 3,5     | 96,8                                        | 94,8    |
| Пакистан  | 5100                      | 5400    | 6,3               | 5,9     | 3,0                              | 3,1     | 74,7                                        | 72,7    |
| Мексика   | 4769                      | 4597    | 1,4               | -3,6    | 2,8                              | 2,6     | 75,5                                        | 72,6    |
| Єгипет    | 2950                      | 3050    | 0,7               | 3,4     | 1,7                              | 1,8     | 36,6                                        | 42,7    |

Джерело даних: Розраховано за даними департаменту сільського господарства США [7]

Світові обсяги імпорту цукру у 2017/18 м.р. становили 53702 тис. т., збільшившись за 5 м.р. на 2252 тис. т. Найбільші темпи зростання демонструють ОАЕ, Алжир, Нігерія та Саудівська Аравія, які використовують імпортований цукор не тільки для внутрішнього споживання, а й для подальшого експорту в інші країни (табл. 6).

Таблиця 6

## Топ-10 світових імпортерів цукру

| Країна            | Обсяги імпорту, тис. т |         | Темпи приросту, % |         | Частка у світовому імпорті, % |         | Співвідношення імпорту до споживання, % |         |
|-------------------|------------------------|---------|-------------------|---------|-------------------------------|---------|-----------------------------------------|---------|
|                   | 2016/17                | 2017/18 | 2016/17           | 2017/18 | 2016/17                       | 2017/18 | 2016/17                                 | 2017/18 |
| Індонезія         | 4918                   | 4450    | 32,1              | -9,5    | 11,7                          | 9,0     | 77,8                                    | 68,5    |
| Китай             | 4600                   | 4200    | -24,8             | -8,7    | 11,0                          | 8,5     | 29,5                                    | 26,8    |
| США               | 2942                   | 3105    | -2,9              | 5,5     | 7,0                           | 6,3     | 26,8                                    | 27,8    |
| ОАЕ               | 1893                   | 2940    | 3,4               | 55,3    | 4,5                           | 5,9     | 118,4                                   | 124,8   |
| Бангладеш         | 2097                   | 2670    | -8,1              | 27,3    | 5,0                           | 5,4     | 94,0                                    | 99,1    |
| Алжир             | 2061                   | 2270    | 12,4              | 10,1    | 4,9                           | 4,6     | 133,1                                   | 130,8   |
| Малайзія          | 1893                   | 2015    | -5,8              | 6,4     | 4,5                           | 4,1     | 111,6                                   | 109,8   |
| Нігерія           | 1820                   | 1870    | 23,8              | 2,7     | 4,3                           | 3,8     | >100                                    | >100    |
| Південна Корея    | 1757                   | 1810    | -7,5              | 3,0     | 4,2                           | 3,7     | >100                                    | >100    |
| Саудівська Аравія | 1624                   | 1730    | 1,8               | 6,5     | 3,9                           | 3,5     | 101,6                                   | 102,7   |

Джерело даних: Розраховано за даними департаменту сільського господарства США [7]

Отже, аналіз тенденцій розвитку цукрової галузі України за останні 10 років свідчить про те, що цукрові заводи поступово рухаються у бік виконання стратегічної мети, оскільки за цей час вони значно покращили свій рейтинг серед світових виробників

та експортерів цукру, підвищивши частку експорту від виробництва з 6,6% у 2008 р. до 30,2% у 2017 р.

Незважаючи на значне поліпшення своїх загальних виробничих показників з 2016 року, цукрова галузь України все ще знаходиться в зоні нестабільності й періодичних криз. Це проявляється, передусім, у різких коливаннях щорічних розмірів посівних площ під цукровими буряками, що негативно впливає на нарощування виробництва. Оскільки в середньому за 10 останніх років посівні площі щорічно зменшуються на 17,8 тис. га та, враховуючи обсяги виробленого цукру з 1 га, маємо, що середні щорічні потенційні втрати цукру від зниження посівних площ становлять 92,3 тис. т. Також галузь характеризується значними коливаннями рентабельності виробництва та великими змінами оптово-відпускних цін на цукор.

Негативно на собівартості виробництва цукру відображається вартість сировини та палива. Наприклад, в собівартості цукрових буряків приблизно 7% припадає на насіння, 90% якого становить насіння іноземної селекції з вартістю більше ніж у 4 рази вищою за вітчизняне. До недоліків використання цього насіння можна віднести зниження технологічних характеристик коренеплодів цукрових буряків під час зберігання в умовах українських реалій.

Для зниження собівартості цукрові заводи перейшли з газового устаткування на використання кам'яного вугілля та пілетів. Разом з тим, цукрова галузь залишається найбільш енерговитратною серед галузей харчової промисловості та негативно впливає на довкілля. При цьому, практично не використовуються можливості глибинної переробки для зниження енергетичних витрат та сприяння екологізації. Наприклад, менше ніж на 10% цукрових заводів встановлено біогазові установки та менше ніж 10% заводів виробляє біоетанол, а для виробництва біоенергії використовується лише 4% від можливого потенціалу жому.

Не дивлячись на підвищення капітальних інвестицій в середньому по галузі, коефіцієнт зносу основних засобів деяких цукрових заводів досягає біля 80%, при цьому, постійно збільшується. Деякі фільтрувальні установки, обладнання випарної станції, продуктового відділення морально застаріли і потребують заміни. Рівень автоматизації виробничих дільниць становить близько 70%. При існуючому оснащенні цукрових заводів навіть із сировини належної технологічної якості отримати конкурентоспроможну продукцію важко.

Для виробництва цукру високої якості потрібні інвестиції для модернізації цукрових заводів, зокрема, системи енергозабезпечення. Для комплексної модернізації не вистачає оборотних коштів, зокрема з причин значного періоду їх обороту, а також низької ціни на цукор. Діяльність підприємств цукрової галузі характеризується також незадовільними коефіцієнтами фінансової стійкості, тобто часткою стабільних джерел фінансування в їх загальному обсязі. Таким чином, для інтенсивного розвитку цукрова галузь потребує належної державної підтримки.

Для більш ефективного виробництва до 2030 р. необхідно:

1. Збільшити виробництво цукру до 3700 тис. т, тобто в 1,8 рази, за рахунок підвищення посівних площ у 1,2 рази та збільшення виходу цукру з 1 га в 1,5 рази (табл.7).

2. Довести питому вагу посіву цукрових буряків насінням вітчизняної селекції від 8-10% до 60%, що позитивно вплине на собівартість виробництва цукру.

3. Завдяки збільшенню посівних площ у 1,2 рази та врожайності в 1,3 рази наростити обсяги комплексної переробки буряків на основі виробництва пресованого жому, біоетанолу та біогазу для більш ефективного використання енергоресурсів, зниження собівартості готової продукції та посилення екологізації виробництва.

4. Знизити коефіцієнт зносу основних засобів цукрових заводів до 40% за рахунок їх комплексної модернізації.

5. Підтримувати споживання на рівні 1400 тис. т за рахунок стабілізації демографічних і соціально-економічних процесів, розвитку кондитерської галузі та розширення асортименту продукції цукрових заводів.

Для нарощування експорту до 2030 р. необхідно:

1. Збільшити експорт цукру до 2200 тис. т, що становитиме 60% від виробництва цукру, за рахунок збільшення обсягів виробництва в 1,8 рази, розширення ринків збуту та покращення якості цукру.

2. Підвищити цукристість буряків не менш як на 2%, що позитивно вплине на якість та вихід цукру, за рахунок більш раціонального використання добрив та селекції.

Таблиця 7

**Варіант цільових показників  
для оптимального досягнення стратегічної мети до 2030 року**

| Цільовий показник                                         | Абсолютні значення |                      |          |                   | Темп приросту, % |          |          |
|-----------------------------------------------------------|--------------------|----------------------|----------|-------------------|------------------|----------|----------|
|                                                           | Вихідний показник  | Контрольні показники |          | Цільовий показник | 2020 рік         | 2025 рік | 2030 рік |
|                                                           | 2017 рік           | 2020 рік             | 2025 рік | 2030 рік          |                  |          |          |
| Основні показники діяльності цукрової галузі              |                    |                      |          |                   |                  |          |          |
| Виробництво цукру, тис. т                                 | 2043               | 2400                 | 3050     | 3700              | 17,5             | 49,3     | 81,1     |
| Споживання, тис. т                                        | 1290               | 1300                 | 1350     | 1400              | 0,8              | 8,5      | 16,3     |
| Експорт, тис. т                                           | 617                | 1000                 | 1600     | 2200              | 62,1             | 159,3    | 256,6    |
| Основні показники ефективності діяльності цукрової галузі |                    |                      |          |                   |                  |          |          |
| Виробництво цукру з 1 га, т                               | 6,5                | 7,2                  | 8,6      | 10,0              | 10,8             | 32,3     | 53,8     |
| Частка експорту у виробництві, %                          | 30                 | 43                   | 53       | 60                | 20,0             | 60,0     | 100,0    |

Варіанти забезпечення збільшення обсягів виробництва цукру до 3700 тис. т:

Варіант 1. Виробники цукру мають всі резерви для досягнення показника 3700 тис. т, оскільки виробничі потужності цукрових заводів, наразі, завантажені лише на 47%. Це дає можливість, при повному їх завантаженні, виробити додатково 2279 тис. т, тобто загальне виробництво становитиме 4322 тис. т. Для виробництва цукру на рівні 3700 тис. т необхідно дозавантажити виробничі потужності до 85%, що є оптимальним значенням.

Варіант 2. Забезпеченню зростання виробництва посприє модернізація цукрових заводів. Про можливість успішної модернізації свідчить досвід Крижопільського та Гайсинського цукрових заводів, де завдяки значним інвестиціям за 10 років вдалося досягнути зростання потужності переробки цукрових буряків на 1980 т на добу (приблизно в 1,5 рази) та на 3111 т на добу (в 2 рази), обсягів виробництва цукру на 66,5 тис. т (практично в 2 рази) та 63,6 тис. т (в 2,5 рази) та виходу цукру на 2,6% та 2,7% відповідно. Отже, якщо середньоденна виробнича потужність цукрових заводів становить 3,7 тис. т, то при відповідній модернізації цукрових заводів її можна довести до 7 тис. т. За цієї умови додатково отримаємо 2280 тис. т цукру, тобто також забезпечується виробництво на рівні 3700 тис. т.

Варіант 3. Передумовою підвищення виробництва є зростання виходу цукру з 1 га та збільшення посівних площ, що сприятиме сівоозміні. За наявних тенденцій (в середньому щорічно відбувається зростання виходу цукру з 1 га на 0,3 т) до 2030 року можна

отримати вихід цукру 10 т/га, тобто досягти рівня провідних європейських країн. При цьому, щоб забезпечити виробництво цукру на рівні 3700 тис. т, необхідно збільшити посівні площі лише в 1,2 рази.

Варіант 4. Для підвищення виробництва цукру необхідне збільшення кількості цукрових заводів. Найбільш потужні цукрові заводи у 2017 році виробили 136 тис. т цукру. Тому за умови, що заводи будуть виробляти у 2030 році 100 тис. т, щоб додатково отримати 2279 тис. т цукру, необхідно ввести в дію ще 23 заводи. Це в свою чергу сприятиме відновленню продуктивної роботи цукрової галузі на рівні 2008 року.

Зростання обсягів виробництва цукру може відбутися при сприятливій світовій кон'юктурі, особливо при підвищенні цін на цукор. Загрозою для зростання виробництва цукру можуть виявитися зниження посівних площ та підвищення цін на цукрові буряки як сировини для його виробництва. Разом з тим, собівартість цукрових буряків постійно зростає для забезпечення відповідної врожайності та цукристості. В середньому щороку собівартість вирощування цукрових буряків підвищується на 45,2 грн/т, за таких темпів до 2030 року вона зросте у 2 рази, що може мати негативні наслідки щодо виробництва та споживання цукру.

Завдяки нарощування обсягів діяльності цукрових заводів необхідна ефективна диверсифікація виробництва. За прогнозами Міністерства аграрної політики та продовольства України планується довести виробництво біоетанолу вже в 2020 році до 350 тис. т на рік з поступовим збільшенням до 2030 року. Цьому сприятиме підвищення врожайності цукрових буряків у 1,3 рази та збільшення посівних площ у 1,2 рази.

Щоб залишати споживання цукру в Україні хоча б на рівні 1400 тис. т, необхідно стабілізувати демографічні та соціально-економічні показники. Найбільший негативний вплив на споживання цукру мають зміни в чисельності населення України, середня роздрібна ціна реалізації цукру та використання цукрозамінників. Наприклад, чисельність населення в середньому щороку спадає на 495,8 тис. чоловік, тобто втрати споживання цукру від її зменшення у 2030 році становитимуть 41%, якщо не вжити відповідних стабілізуючих заходів. При розробці стратегії враховано, що нарощування економічного потенціалу країни та добробуту українського населення забезпечується Планом пріоритетних дій уряду до 2020 року.

Для того щоб бути конкурентоспроможними на внутрішньому та особливо на зовнішніх ринках, українські виробники повинні підвищувати якість продукції та мати можливість ефективно оперувати цінами.

Для комплексного підвищення якості та обов'язкового дотримання принципів НАССР підприємствам з виробництва цукру необхідна масштабна модернізація, яка сприятиме зниженню коефіцієнту зносу основних засобів цукрових заводів до 40%. А оскільки однією з нагальних проблем галузі є нестача оборотних коштів, пільгове державне кредитування допоможе більш ефективному переоснащенню цукрових заводів для відповідності європейським стандартам та вимогам.

Зменшенню собівартості виробництва цукру також сприятиме відновлення виробництва насіння вітчизняної селекції. Крім того, останнім часом з'явилася можливість експортувати українське насіння. Для того, щоб розпочати його безпосередній експорт необхідно законодавчо оформити принцип та порядок приєднання до схем міжнародної торгівлі насінням цих культур. Також для виходу на ринки інших країн існує потреба у створенні лабораторії якості насіння цукрових буряків за стандартами ISTA (міжнародної асоціації з безпеки перевезень).

Для того, щоб підвищити експорт до 2200 тис. т, до 2030 року необхідно збільшити цукристість на 2%, тобто довести її до європейського рівня. Підвищення цукристості щонайменше на 1,7-2,0% можна, наприклад, регулювати за допомогою систем удобрення

незалежно від погодних умов. Вапнування ґрунту також сприяє збільшенню виходу цукру на 0,71-0,94 т/га.

З боку держави існує потреба в сприянні географічній диверсифікації експорту, що є одним із завдань Плану пріоритетних дій уряду до 2020 року. Серед стратегічно важливих ринків збуту цукру є ОАЕ, Алжир, Нігерія та Саудівська Аравія, оскільки тут зосереджені великі фінансові ресурси, а ринок дуже імпортозалежний та постійно зростає.

Перспективними для виробників цукру є ринки Китаю, США, Ірану, Індонезії, Японії та Перу, але до них складна і дорога логістика. Разом з тим, споживачі цих країн можуть бути зацікавлені в українському пресованому жомі, оскільки у світі швидкими темпами зростає попит на м'ясо та іншу тваринницьку продукцію, а жом є цінною кормовою сировиною.

Завдяки переорієнтації виробників цукру на експортні поставки та досягненні частки експорту у виробництві 60% держава отримає додатково приблизно 8 млрд. грн, при цьому, стабілізується рентабельність цукрових заводів, що сприятиме інтенсивному розвитку цукрової галузі та сільських територій, екологізації виробництва та відкриттю нових робочих місць.

**Висновки.** Основна стратегічна мета до 2030 року полягає у входженні українських виробників цукру до лідерів з його виробництва та експорту. З'ясовано, що українські виробники цукру мають перспективи для розширення виробництва та експорту за умови постійного зростання чисельності населення світу. Виявлено потенційні країни збуту цукру, до яких належать ОАЕ, Алжир, Нігерія та Саудівська Аравія, та країни збуту пресованого жому, серед яких ринки Китаю, США, Ірану, Індонезії, Японії та Перу.

Для досягнення встановленої мети визначено стратегічні напрями щодо забезпечення вирощування цукрових буряків насінням вітчизняної селекції; підвищення виробництва цукру за рахунок збільшення посівних площ та виходу цукру з 1 га; зменшення собівартості та екологічної небезпеки виробництва цукру за рахунок більш активного використання комплексної переробки цукрових буряків, а саме, виробництва біоетанолу та біогазу; підвищення цукристості буряків; збільшення частки експорту у виробництві до 60%.

Переорієнтація виробників цукру на експортні поставки сприятиме підвищенню рентабельності та розвитку цукрової галузі і сільських територій, а також зниженню екологічної небезпеки та рівня безробіття.

### Бібліографія

1. Про схвалення Концепції Комплексної державної програми реструктуризації і розвитку бурякоцукрової галузі на період до 2010 року [Текст]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2005 р. № 566-р – [Електронний ресурс]. – <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/26478399>.

2. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік [Текст]: розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р – [Електронний ресурс]. – <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249935442>.

3. Куцеконь Л. О. Стратегія розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу / Л.О. Куцеконь // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2012. – № 171., ч. 1. – С. 194-199.

4. Четверик О.В. Формування стратегічних напрямків розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу / О.В. Четверик // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2013. – Вип. 181. – Ч. 6. – С. 391-398.

5. НАЦУ «Укрцукор» – [Електронний ресурс]. – <https://www.ukrsugar.com>.

6. Державна служба статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

7. United States Department of Agriculture – [Електронний ресурс]. – <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/sugar.pdf>

### References

1. Pro skhvalennia Kontseptsii Kompleksnoi derzhavnoi prohramy restrukturyzatsii i rozvytku buriakotsukrovoy haluzi na period do 2010 roku. Rozporiadzhennia KМУ vid 24 hrudnia 2005 r. № 566-r – On Approval of the Concept of the Integrated State Program for Restructuring and Development of the Beet Sugar Industry for the Period until 2010. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 24, 2005 No. 566-r (In Ukraine).

2. Pro zatverdzhennia serednostrokovoho planu priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku ta planu priorytetnykh dii Uriadu na 2017 rik. Rozporiadzhennia vid 3 kvitnia 2017 r. № 275-r – On approval of the medium-term plan of the Government's priority actions by 2020 and the plan of the Government's priority actions for 2017. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 3, 2017 No. 275-p (In Ukraine).

3. Kutsekon, L.O. 2012. Stratehiia rozvytku pidpriemstv buriakotsukrovoho pidkompleksu. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy – Strategy of development of enterprises of beet sugar subcomplex. Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, 171, 1, 194-199 (In Ukraine).

4. Chetveryk, O.V. 2013. Formuvannia stratehichnykh napriamiv rozvytku pidpriemstv buriakotsukrovoho pidkompleksu. Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes – Formation of strategic directions of development of enterprises of beet sugar subcomplex. Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, 181, 6, 391-398 (In Ukraine).

5. NATsU «Ukrtsukor» – National Association of Sugar Producers of Ukraine. URL: <https://www.ukrsugar.com> (In Ukraine).

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy – The State Statistics Service of Ukraine. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (In Ukraine).

7. United States Department of Agriculture. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/circulars/sugar.pdf>.